

“AVISI” EUROPENE DESPRE EVENIMENTELE DIN BIHOR DIN SECOLELE XVI-XVII

de
EUGEN GLÜCK

Cercetările întreprinse în vederea elucidării evenimentelor istoriei bihorene au cuprins în aria lor de interes și o serie de materiale impotante, cunoscute sub denumirea de “avisi”.¹

Acești strămoși ai presei de mai târziu, imprimate pe 1-8 pagini sau chiar și pe mai multe, au fost de fapt niște tipărituri cu scopul de a informa cititorii vremii cu privire la evenimentele majore derulate în Europa sau chiar pe alte continente.

Materialele amintite au fost editate în centrele tipografice ale Europei de Vest și Centrale, cele mai multe în Germania și Italia, uneori în Franța și Cehia. Editorii, în general proprietarii tipografiilor, au angajat redactori în vederea elaborării textelor sau a reproducerii documenelor. De cele mai multe ori autorii, respectiv redactorii rămân anonimi.

Răspunderea pentru publicarea materialelor denumite “avisi” o aveau tipografii, obligați să menționeze numele și localitatea lor de reședință pe prima sau ultima pagină. În anumite centre tipografice, în special în Italia, s-a mai adăugat și mențiunea potrivit căreia imprimatul apare cu aprobarea autorităților competente de stat.

Acest mijloc de informare a publicului a avut puternice afinități cu alte categorii de tipărituri, ca broșurile (mai voluminoase și cu o tehnică unitară), manifestele (care uneori găsesc loc și în paginile unor avisi) ca și publicațiile periodice. Unele “avisi” se încadrează chiar într-o anumită ritmicitate, de regulă de șase luni. Altele apar la intervale de timp și mai scurte.

În ceea ce privește valoarea lor ca izvoare istorice, tipăriturile amintite rămân sub nivelul valorii probatorii a documentelor. Ele au fost redactate pe baza primelor informații, ceea ce face adesea ca alături de materialul veridic să găsim elemente eronate sau chiar fanteziste. Nu putem pierde din vedere nici faptul că prin specificul lor, “avisi” apăreau cu titluri mari, adesea chiar exagerate, căutând să scoată în evidență elementul senzațional.

---

1. - La singular se folosește forma “avisi”.

În același timp constatăm și faptul că ele comunică adesea date necunoscute sau neînregistrate de alte surse. În fond, “avisi” oglindesc, într-o anumită măsură, răsunetul european, contemporan, al evenimentelor relatate.²

Până în prezent nu dispunem de un repertoriu complet al materialelor aminate care se referă la teritoriul Bihorului, sau a zonelor învecinate. Totuși, pare a fi un succes faptul că cercetările din ultimii ani au reușit să aducă în circuitul științific un număr însemnat de imprimate de acest fel, existente în unele biblioteci și arhive din România și diverse depozite științifice de peste hotare.³

În ceea ce privește aria teritorială a imprimatelor prezentate de noi, precizăm faptul că sub denumirea de Bihor înțelegem tot perimetrul episcopiei romano-catoalice din Oradea, deci și protopopiatul din Pâncota. În acest sens, amintim un “avisi” apărut în anul 1566 la Lyon, în editura lui Benois Rignaud, care expune politica expansionistă a imperiului otoman. Printre informațiile sale figurează și o relatare provenită din Oradea, expunând încorporarea bazinului Crișului Alb și al Crișului Negru în pașalâcul Timișorii. De fapt, tipăritura editată în Franța înregistrează dezvoltarea totală a acestei zone de principatul Transilvaniei, ceea ce s-a încheiat prin capturarea cetății Pâncotei de către turci (1566).⁴

Merită o anumită atenție și scrierea lui Bartoli Cosimo, tipărită la Genova în anul 1582, în care se dau o serie de relații referitoare la Bihor, ca de exemplu acțiunea otomană de jaf de la Abrud și incursiunea lor în direcția Satu Mare.⁵

Este cunoscut faptul că în anul 1595 Transilvania, Țara Românească și Moldova s-au ridicat împotriva supremației otomane. În timp ce în Țara Românească Mihai Viteazul a repurtat victoria de la Călugăreni și apoi, împreună cu oștile ardelenesti, le-a aruncat la Giurgiu peste Dunăre, o altă armată a Transilvaniei a pornit la asalt împotriva forțelor otomane din nordul Banatului și sudul Bihorului. După victoria de la Făget a urmat recucerirea cetăților din Lipova, Ineu, Tauți, Șiria, Cenad, etc., puternic comentate de foile volante apărute în Europa.

În cadrul acestor lupte, un interesant reportaj a apărut la Praga, într-un avisi redactat în limba cehă, intitulată “Noviny”, tipărită în 1595 în “Orașul Vechi” din Praga. Relatarea, datată din Oradea la 15 septembrie, amintește faptul că au plecat din cetatea Orășii vreo 500 de ostași spre orașelul Macău, situat pe Mureș, care se găsește în posesia turcilor. Aceștia au fost surprinși de ardeleni, care au capturat un număr de vreo 500 de căruțe încărcate cu diverse mărfuri și bani, destinați apro-

2. - E. Glück, *Avisi - un important izvor al istoriei locale*, în volumul *Cațedra. Culegere de studii*, Arad, 1980, p. 150.

3. - Principalele biblioteci deținătoare de “avisi” cunoscute de noi sunt Biblioteca Academiei Române București (BAR), Országos Széchényi Könyvtár Budapesta, Colecția Apponyi Sándor (BSzB), Bayerische Staats-Bibliothek München (BSBM), Österreichische National-Bibliothek Wien (ONB), Bibliothèque Publique et Universitaire Genève (BPU), Bibliothèque Nationale Paris (BNP), Biblioteca Apostolica Vaticana (BAV), Staatsbibliothek St. Gallen (BSRM), Biblioteka Jagiellonista Krakow (BPP), Biblioteca Marciana Venezia (BMV), Biblioteca Strachov Praga (BSP).

4. - Originalul la BNP. Titlul prescurtat “De l’aduenment de Sultan Selim”.

5. - Bartoli Cosimo, “Discorsi historica universale...” (original în BSzB).

vizionării trupelor operaționale. Captura a fost dusă la Oradea. Nu peste mult timp a urmat un contraatac otoman, având în frunte pe begul din Cenad. Și de această dată victoria a aparținut celor din Oradea, reușind să captureze vreo 40 prizonieri. Nu a avut succes nici begul din Gyula, care a încercat să recupereze captura. Se menționează că ardelenii au reușit să pună mâna chiar și pe patru tunuri otomane.⁶

Oradea a ajuns din nou în atenția opiniei publice europene odată cu dezlănțuirea campaniei conduse de serdarul Mahomed Saturdji (1598), care avea drept scop recucerirea cetăților Lipova, Ineu, Cenad etc. Dincolo de aceste planuri, serdarul dorea să pună mâna pe puternica cetatea din Oradea. În urma recuceririi Cenadului și pustiirea Câmpiei Aradului, serdarul și-a concentrat forțele în jurul Orăzii, în vederea asediului.

În șirul materialelor care au evocat apărarea Orăzii, amintim un imprimat tipărit la Nürnberg în anul 1598, în ediția lui C. Lochnes, intitulat "Gross-Wardein wahrhafft Beschreibung...", în care se expun principalele momente ale asediului. Desigur cifrele, datele furnizate în amănunt, rămân discutabile, totuși, admirația față de apărători domină întreaga scriere. Printre altele se arată că Oradea a fost salvată doar de două mii de soldați.⁷ Ecoul deosebit de favorabil al evenimentelor amintite a determinat editorul ca în anul următor să republice relatarea. În acest text se sublinia că cei 2000 de apărători au respins nu mai puțin de 21 asalturi dușmane.⁸

O expunere despre asediul Orăzii cuprinde și anexa lucrării "Türkische Chronik..." tipărită la Nürnberg în 1598 de Paul Fürsen⁹.

Autorul publicației intitulate "Neue Zeitung", ieșită de sub teacurile lui A. Wagenmann din Nürnberg (1599) caută să evalueze pierderile otomane și ale aliaților lor tătari. Se arată că la Dunăre Mihai Viteazul a rupt armistițiul încheiat anterior cu otomanii și în cursul luptelor a cauzat pierderi în jur de 30.000 de oameni¹⁰. Deși cifra pare exagerată, în esență subliniază faptul că în spatele armatei otomane combatante la Oradea s-a produs o serioasă răsturnare a raporturilor de forțe și care a împiedicat ca serdarul să primească noi întăriri.

O altă relatare pregătită pentru tipar a fost găsită cu ocazia unor cercetări efectuate la biblioteca din Strahov (Praga) cu titlul "Raport fundamentat și veridic", imprimat în Orașul vechi din capitala cehă în anul 1599 și care informează simultan despre înfrângerea otomanilor, suferită la Oradea, cât și în sectorul Dunării, acesta din urmă ușurând situația apărătorilor din cetatea de pe malul Crișului Repede¹¹.

Parcurgând materialul pregătit pentru tipar de Samuel Dilbaum și publicat în

6. - Originalul la BSP.

7. - Originalul la BSBM.

8. - *Ibidem*.

9. - Originalul la BAV și BSzB.

10. - *Ibidem*; Hubay Ilona, *Magyar és magyar vonatkozásu rölapok, ujságlapok, röpiratok az Országos Széchényi Könyvtárban 1480-1718*, Budapeșt, 1948, p. 422.

11. - Originalul la BSP.

luna ianuarie 1599, care are ca titlu "Relatio oder Historische Erzehlung..." aflăm despre concluziile unui observator al evenimentelor de la Oradea. El aprecia tabăra otomană la un efectiv de vreo 60.000 de combatanți, ceea ce nu a fost departe de realitate¹².

În sfârșit, trebuie să amintim și despre unele lucrări poetice care au evocat și preamărit actele de vitejie ale ostașilor care au sortit eșecului campania serdarului Mahomed Saturdji. Aceste aprecieri elogioase au fost cu atât mai justificate cu cât comandantul turc a trebuit să abandoneze toate teritoriile recucerite de el, cu excepția cetății Cenadului. Un asemenea product poetic este lucrarea silezianului Gerlachius Melchior care a sărbătorit rezistența Orăzii. De fapt, poezia cunoscută sub titlul prescurtat "Oratio", redactată în limba latină, a fost recitată în cadrul unei festivități care a avut loc în școala din Bautzen, la data de 10 ianuarie 1599. Pagina de titlu ne informează și despre faptul că poetul fusese rectorul școlii amintite. Ulterior creația lui a fost imprimată în tipografia locală a lui Michael Wolraus¹³.

O altă lucrare poetică compusă în hexametre a fost dedicată exclusiv evenimentelor de la Oradea de către Andreas Caligius având titlul prescurtat "De Varadini...". În privința persoanei poetului sunt menționate unele date chiar pe imprimatul realizat la tipografia din Legnit, tot în Silezia, aparținătoare pe atunci Imperiului habsburgic. Potrivit informației, autorul era un poet laureat de însuși împăratul romano-german¹⁴.

În primele decenii ale secolului al XVII-lea imprimatele referitoare la Bihor, cunoscute de noi, sunt mult mai rare, datorită faptului că evenimentele derulate în zonă nu au atins interesele momentane ale statelor din centrul și vestul Europei. Dintre tipăriturile depistate amintim un material din Rotterdam, apărut în anul 1606, care pomenește de soarta Orăzii în legătură cu tratativele de pace duse de marile puteri și care erau chemate să restabilească pacea în Transilvania¹⁵. O broșură publicată la Kassel în anul 1609, sub semnătura lui Wilhelm Dilch face o scurtă mențiune despre fortăreața de la Oradea¹⁶.

Numărul imprimatelor care ne interesează în mod nemijlocit se înmulțește rapid îndată ce Bihorul este antrenat în luptele antiotomane din anii 1658-1664. Perioada se deschide prin materializarea planurilor urzite de principele Gheorghe Rákóczi al II-lea (1648-1660) de a obține coroana Poloniei, reușind să facă un front antiotoman cu ajutorul Moldovei și Țării Românești. Sesizată de obiectivele reale ale campaniei, Poarta a dezlănțuit forțele sale militare operând nemilos la nord de Dunăre (1658), ceea ce, printre altele, a dus și la cucerirea Orăzii de către turci (1660). Un document de mare importanță este "Puncta pacificationis" (1659), tipă-

12. - Originalul la BAV.

13. - Originalul la BPP.

14. - Titlul prescurtat: "Oratio de praeciipiis irae et misericordiae divinae signis exhibitis...". Originalul la ÖNB.

15. - Originalul la BSzB.

16. - Titlul prescurtat: "Kurze Beschreibung und eidentliche Abrisse de Lander und Festungen...". Originalul la BSBM.

rită pe o foaie volantă care cuprinde tratatul încheiat între principele Acațiu Barcsay, fostul ban al Caransebeșului și Lugojului, și principele Gheorghe Rákóczi al II-lea, care abdicase în urma dezastrului, provocat de eșecul campaniei din Polonia și de sălbatica intervenție otomană. Între punctele din convenție figurează stipulația privind predarea cetății Oradea pe seama noului principe într-un moment când ostile otomane procedaseră la asediul acestei fortărețe¹⁷.

Mai multe "avisi" deplâng apoi pierderea acestei cetăți. Astfel, imprimatul intitulat "Fernerer Bericht" subliniază eroica apărare a garnizoanei din Oradea împotriva asediatorilor (1660), care în realitate au cedat destul de repede¹⁸. Un "avisi" multiplicat la Nürnberg cu titlul "Historischer Loiberr..." încadrează acest eveniment în lupta antiotomană care se desfășura pe diverse fronturi¹⁹. Alte două texte având titlul prescurtat "Relation..." exprimă durerea și doliul opiniei publice din Germania asupra faptului că marea cetate de la Oradea a devenit pilon al stăpânirii sultanului²⁰.

În secția de foi volante din Biblioteca Națională Austriacă a fost regăsită o foaie volantă deosebit de interesantă privind asediul din 1660. Este vorba de o tipăritură mai mare, de 385 x 320 mm, care cuprinde două imagini. Noi suntem interesați în ceea ce privește imaginea superioară care se referă la cetatea de pe Crișul Repede. Aici putem vedea cetatea Orăzii cu cele cinci bastioane, apa Crișului Mic și podul peste acesta. În interiorul cetății clădirile importante sunt nominalizate, iar cazarmile apar evidente. Pe bastioane sunt plasate tunuri. Între cetate și Crișul Mare, cu alte patru poduri, apare o așezare civilă, "orașul Oradea", străjuit de un gard și întărituri. Dincolo de cursul râului se situează "suburbia" (Olosig). În partea opusă orașului, la est de cetate, se reliefează tabăra otomană, cu o serie de elemente bine distincte. Între ele se poate vedea cortul lui Ali pașa, comandantul turc, precum și cele ale ofițerilor superiori. Corturile trupei sunt mai mari. Tot din imagine aflăm că edificiile mai mărunte existente în zonă au fost incendiate.

Imaginea asediului este dublată de un text destul de amplu. Autorul care observa evenimentele din Viena constată cu îngrijorare că în urma cuceririi Orăzii drumul otomanilor este deschis până în Silezia și Cehia. El avea date despre concentrarea trupelor otomane, cu un număr de 50.000 de oameni, care s-au putut apropia de fortăreață după nefericita luptă de la Finiş, pierdută de ardeleni. Obiectiv, condamnă pe generalul imperial Souches, care s-a dovedit incapabil să ofere un ajutor eficace apărătorilor din Oradea. Din păcate nici cetatea nu dispunea de condițiile obiective și subiective pentru o apărare îndelungată, ceea ce a determinat capitularea și plecarea garnizoanei la 27 august 1660 pe 300 de căruțe escortate de otomani pe

17. - Soltész Zoltánné, *II Rákóczi György és Erdély 1659-es "Puncta Pacificationis" a más ismeretlen Hungarica nyomtatványok a stockholmi királyi könyvtárban*, în *Magyar Könyvszemle*, 1977, p. 233-242.

18. - Originalul la ÖNB.

19. - Originalul la BSRM.

20. - Originalul la BSzB. Vezi și Hubay Ilona, *op. cit.*, p. 672.

o distanță de două mile, fiind apoi liberi²¹.

Trebuie să menționăm și despre o foaie volantă care cuprinde o poezie de 14 strofe, dedicată apărătorilor Orăzii. Autorul cheamă pe toți care sunt interesați de lupta antiotomană să contribuie la respingerea “câinelui de sultan”. Din păcate exemplarul cunoscut de noi nu specifică nici autorul și nici măcar locul apariției. Putem doar bănuî, pe baza redacției textului, că apăruse undeva într-o țară sau provincie germană²².

În anii care au urmat înfrângerii trupelor otomane sub zidurile Vienei (1683) operațiile militare s-au deplasat spre est. Astfel, în cursul anului 1685, editorul Giacomo Monti din Bologna publică un imprimat cu titlul “La perfidia” - în care semnalează înaintarea trupelor imperiale. În același an se tipărește un text identic și la Veneția²³. Editorul Giovanni Cagnolini reproduce o veste sosită de la Veneția la 12 decembrie 1685, din care reiese că trupele imperiale și-au făcut apariția în zona Oradea²⁴. Desfășurările din zona Bihorului au fost urmărite cu interes și în depărtata Portugalia. În timpul campaniei antiotomane de la sfârșitul secolului al XVII-lea apăreau periodic comunicate numerotate cu privire la faptele de arme mai importante. În acest context sunt înregistrate și evenimente bihorene. Din păcate, ne stau la dispoziție, momentan, numai exemplarele incomplete de la “Biblioteca Națională Széchenyi” din Budapesta.

Din textul amintitelor comunicate aflăm că redacția de la Lisabona deținea știri privind luptele din zona Orăzii în anul 1687, ele fiind publicate în “Primeira Relacon...” editată la 1 februarie. Date referitoare la acțiunile armatei din zona Orăzii au fost cuprinse și în “Sexta relation”, care a văzut lumina zilei la 11 iulie 1687. La fel trebuie să amintim și despre “Decuria Relacion”, ieșit de sub teascuri la 20 septembrie 1687, în care se menționează luptele care au avut loc în zona Sâniob între turci și trupele coaliției conduse de habsburgi.

În realitate trupele imperiale ca și aliații lor au putut trece la asediul Orăzii cu mulți ani mai târziu (1692). Evenimentul, ca și cucerirea cetății, a fost semnalat rapid de imprimatul editat de Giacomo Konarek, având un titlu senzațional, care vorbește despre cucerirea cetății “inexpugnabili” de pe malul Crișului Repede²⁵. La puțin timp ajunge în mâinile cititorului ediția lui V. Vangelista din Bologna și Florența, intitulată “Nota delle pici gloriose Vittorie”²⁶.

De pe pământ german parvine relatarea datată din 23 iulie 1692 cu titlul “Extract... betreffen der Vestung Gross-Wardein”. Tot în perioada respectivă a ieșit de sub teascurile lui Johann Egidus Raith din orașul Regensburg, o predică rostită de călugărul iezuit Iacob Banholzer, care a evocat importanța evenimentului pre-

21. - Originalul la ÖNB. Mulțumesc și pe această cale domnului consilier Walter Seidl, șeful secției de fluturaje de la ÖNB pentru semnalarea exemplarului.

22. - Titlul prescurtat: “Der sich selberverschenpfende Sultans...”. Originalul la BSzB.

23. - *Ibidem*.

24. - Originalul la Muzeul Gradenigo-Corner Veneția și BAV.

25. Titlul prescurtat: “Per’laquista glorissimo fatto dell’inesougnable del Gran Varadino...”. Originalul la BSzB. Vezi și Hubay Ilona, *op. cit.*, p. 1064.

26. - Originalul la BAV și PSzB.

cum și satisfacția auditoriului său pentru reușita asediului Orăzii²⁷. Dispunem doar de informații indirecte privind un număr de "avisi" care sărbătoresc cucerirea Orăzii depuse în Biblioteca Apostolică a Vaticanului.

Este neîndoios că "avisi" merită atenția celor interesați în cunoașterea istoriei Bihorului și a Orăzii.

"AVISI" EUROPÉENS SUR LES ÉVÉNEMENTS DE BIHOR AUX XVI/XVIIIe SIÈCLES

Resumé

L'auteur a découvert en plusieurs grandes bibliothèques d'Europe (Munich, Vienne, Genève, Paris, Rome, Cracovie, Venise, Prague, Budapest) un important nombre d' "avisi" du XVI-XVIIe siècles contenant des informations sur quelques événements historiques dans lesquels le Comté du Bihor et la cité d'Oradea ont été impliquées. Ces publications, précurseurs des actuels journaux, illustrent l'intérêt du lecteur de toute l'Europe pour le cours des luttes avec les Turcs qui se sont déroulées dans la zone du moyen Danube. Les attaques turcs à la cité d'Oradea de 1598 et 1660, voire le siège de la coalition chrétienne conduite par les Autrichiens sur la cité d'Oradea (1692), finit avec sa libération de sous la domination turque, prennent la forme des événements d'importance européenne. Les exagérations publicitaires de ces "avisi" ne diminuent pas leur valeur documentaire, étant donné que les informations contenues s'avèrent, parfois, très exactes.

---

27. - **Ibidem**. Vezi și Hubay Ilona, **op. cit.**, p. 1039, 1063. Titlul prescurtat "Lob und Dank Predigweger Eröberung des Festung Grosswardein".